

Vergaderjaar 2024–2025

35 165

Verkiezingen

Nr. 86

BRIEF VAN DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 6 december 2024

Op donderdag 6 juni 2024 was de verkiezing voor de Nederlandse leden van het Europees Parlement. De verkiezing is goed verlopen dankzij de inzet van de gemeenten, de Kiesraad en de tienduizenden vrijwilligers. Ik heb grote waardering voor iedereen die zich heeft ingezet voor de organisatie van de verkiezing.

Deze verkiezing was voor vijf gemeenten – Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland en Tynaarlo – extra bijzonder, omdat daar is geëxperimenteerd met een nieuw stembiljet. In deze gemeenten stemden de kiezers met een kleiner, anders vormgegeven stembiljet. De ervaringen van kiezers, gemeenten en stembureauleden met het nieuwe stembiljet waren positief. De brief met de evaluatie van dit experiment is 18 november jl.¹ naar uw Kamer gestuurd.

Iedere verkiezing wordt geëvalueerd met als doel te onderzoeken welke verbeteringen in het verkiezingsproces mogelijk zijn. Hierbij bied ik u het verslag van de evaluatie van de Europees Parlementsverkiezing (hierna: EP24) van 6 juni jl. aan.

1 Algemeen beeld organisatie Europees Parlementsverkiezing

De commissie voor het onderzoek van de Geloofsbrieven (hierna: de commissie) heeft geconcludeerd dat de Europees Parlementsverkiezing op 6 juni 2024 eerlijk, transparant en controleerbaar is verlopen. Ook voldoet deze Europees Parlementsverkiezing volgens de commissie aan de waarborgen van toegankelijkheid, stemgeheim en stemvrijheid.

De Kiesraad, de NVVB en de gemeente Den Haag hebben tevens elk een evaluatieadvies over de EP24 uitgebracht. Zij geven allen aan dat de organisatie van de EP24 over het algemeen goed verlopen is. In de

¹ Kamerstukken II 2024/25, 35 455 nr. 21

evaluatieadviezen van de ketenpartners wordt op basis van de bij de EP24 opgedane ervaringen een aantal aanbevelingen gedaan voor de versterking van de organisatie van toekomstige verkiezingen. Hierbij vragen zij ook in het bijzonder aandacht voor de uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces bij toekomstige verkiezingen. Ik deel deze conclusie, en blijf met de Kiesraad, de VNG en de NVVB in overleg over het verder verbeteren van de uitvoerbaarheid van het verkiezingsproces.² In de bijlage «Reactie op adviezen aan BZK inzake de evaluatie van de Europees Parlementsverkiezing 2024» ga ik verder in op de aanbevelingen.

Tijdens de EP24 hebben de OVSE³ en Election-Watch.EU in de hele Europese Unie waarnemingen verricht, waaronder in Nederland. De OVSE concludeert dat de verkiezingen in de lidstaten tegen de achtergrond van toegenomen politieke polarisatie over het algemeen professioneel zijn georganiseerd, waarbij fundamentele vrijheden zijn gerespecteerd. De waarnemers van Election-Watch.EU concluderen dat het publiek in de 27 lidstaten over het algemeen een groot vertrouwen had in de verkiezingen. In de rapportages van de OVSE en van Election-Watch.EU staan aanbevelingen genoemd gericht aan de EU-lidstaten. Nederland blijft betrokken bij de opvolging van deze aanbevelingen in het rapport via het European Cooperation Network on Elections (ECNE).^{4, 5}

Opkomst

De opkomst in Nederland bij de EP24 was met 46.2% de hoogste opkomst bij de Europees Parlementsverkiezingen sinds 1989. Er is een stijgende lijn te zien ten opzichte van de voorgaande Europees Parlementsverkiezingen: in 2014 was de opkomst nog 37.3%, in 2019 was dit 41.9% en in 2024 was deze 46.2%. Desondanks ligt de opkomst bij de Europees Parlementsverkiezing een stuk lager dan de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezing, dat meestal tussen de 75 en 80% ligt. De stijgende lijn in de opkomstcijfers is positief en ik blijf mij ervoor inzetten dat deze trend doorzet tijdens toekomstige verkiezingen, want stemrecht is een belangrijk democratisch recht.

Stemmen per volmacht

11.5% van het totaal aantal stemmen is per volmacht uitgebracht. Dat percentage ligt hoger dan bij de Tweede Kamerverkiezing in 2023, toen het percentage volmachtsstemmen op 9.5% van het totaal aantal uitgebrachte stemmen lag. De mogelijkheid om per volmacht te stemmen is een belangrijk middel voor kiezers die niet zelf hun stem kunnen uitbrengen. Tegelijkertijd wordt door de Kiesraad en door internationale waarnemers gewezen op de risico's die kleven aan het stemmen per volmacht. Samen met de Kiesraad en gemeenten onderzoek ik daarom de mogelijkheden hoe deze risico's kunnen worden verkleind.

2 Weerbaarheid van het verkiezingsproces

Verkiezingen nemen binnen onze democratische rechtsstaat een bijzondere plek in omdat ze burgers in staat stellen op democratische wijze mee te bepalen wie hen vertegenwoordigt. Gekozen volksvertegenwoordigers verkrijgen zo legitimiteit. Dit betekent ook dat als verkiezingen

² Zie ook de eerder aangekondigde beleidsevaluatie van de wet Nieuwe Procedure Vaststelling Verkiezingsuitslagen, Kamerstukken II, 2023/24, 35 165, nr.73

³ Het bureau voor democratische instellingen en mensenrechten van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking organisaties (OVSE-ODIHIR)

⁴ Zie bijlage «Rapportage Election.watch.eu – final report 2024»

⁵ Zie bijlage «Rapportage OVSE – final report 2024».

openlijk of heimelijk worden beïnvloed of er twijfels ontstaan over de uitslag, dit de legitimiteit van de volksvertegenwoordiging negatief beïnvloedt.

Ongewenste inmenging en beïnvloeding

Terugkijkend op de EP24 kan worden geconcludeerd dat er geen aanwijzingen zijn dat grootschalige verkiezingsbeïnvloeding binnen Nederland heeft plaatsgevonden. Het Ministerie van BZK baseert zich hierbij op berichtgeving uit de media, van factcheckers en op meldingen van andere overheidsinstanties.^{6, 7}

Tegelijkertijd waarschuwen de inlichtingendiensten al langere tijd dat inmengingsactiviteiten vanuit andere landen in toenemende mate een bedreiging vormen, bijvoorbeeld door cyberaanvallen.⁸ Dat deze cyberdreigingen reëel zijn blijkt uit mediaberichten over dat websites van verschillende politieke partijen op de verkiezingsdag slecht bereikbaar waren als gevolg van DDoS-aanvallen.⁹ Heimelijke beïnvloeding ondermijnt een onafhankelijk en transparant politiek bestuurlijk bestel en vormt daarmee een dreiging voor de nationale veiligheid.

In aanloop naar de Europees Parlementsverkiezing is op 2 april jl. met uw Kamer gesproken over de risico's van heimelijke beïnvloeding en de handelingsopties om dat tegen te gaan. Mijn ambtsvoorganger heeft in dat kader uw Kamer voorafgaand aan dit debat een brief gestuurd en aangegeven dat de AIVD verschillende handelingsopties heeft om heimelijke beïnvloeding tegen te gaan.¹⁰ Zo kan de AIVD een ambtsbericht uitbrengen aan het Openbaar Ministerie, kan de AIVD een mededeling uitbrengen en kan de AIVD waarschuwingsgesprekken voeren. Zoals in het debat ook is aangegeven bestaat de mogelijkheid dat de AIVD informatie declassificeert en in de openbaarheid brengt, mits verenigbaar met de wettelijke plicht tot geheimhouding van het werk van de diensten, zoals de bescherming van bronnen. In dit debat is verder gesteld dat uw Kamer geïnformeerd wordt zodra het kan, binnen de wettelijke kaders. U kunt ervan uitgaan dat de AIVD doet wat kan en nodig is om heimelijk beïnvloeding tegen te gaan.

Ik hecht er aan te benadrukken dat het verkiezingsproces, nu en in de toekomst, ongestoord en vrij van ongewenste beïnvloeding en inmenging moet verlopen. Het Ministerie van BZK blijft daarom, in nauwe samenwerking met ketenpartners, bij iedere verkiezing kijken of er nieuwe maatregelen nodig zijn bovenop de maatregelen die reeds genomen worden.

Verkiezingstafels en samenwerking in EU verband

Ook deze verkiezing organiseerde het Ministerie van BZK verkiezingstafels voor vertegenwoordigers van de gemeenten, de Kiesraad en alle veiligheidspartners. Aan deze tafels werden mogelijke risico's besproken die ondermijnend zijn voor het verkiezingsproces. Ten slotte organiseerde

⁶ Zie: <https://edmo.eu/thematic-areas/european-elections/edmo-taskforce-on-2024-european-elections/> en <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-board-digital-services-publishes-post-election-report-eu-elections>.

⁷ Uw Kamer heeft op 12 juli 2024 vragen gesteld over het mediabericht dat schrijft dat een Rusland gelinkt beïnvloedingsnetwerk online actief was rond de Europese verkiezingen. Zie Aanhangsel handelingen II, 2024/25, nr. 150.

⁸ AIVD, MIVD en NCTV – Dreigingsbeeld Statelijke Actoren 2 (2022)

⁹ Zie bijvoorbeeld: <https://nos.nl/artikel/2523391-websites-politieke-partijen-aangevallen-door-hackers>

¹⁰ Kamerstukken II, 2023–2024, 30 821, nr 208.

het ministerie een webinar voor gemeenteambtenaren om hen te informeren over, en voor te bereiden op, veiligheidsrisico's rondom de verkiezingen.¹¹

Vanwege de Europese context van deze verkiezing heeft het Ministerie van BZK actief deelgenomen aan de ingestelde mechanismen om met andere EU-lidstaten informatie uit te wisselen. Bijvoorbeeld via het Rapid Alert System (RAS), de voor de verkiezingen ingestelde geïntegreerde regeling politieke crisisrespons (IPCR) en het European cooperation network on elections (ECNE). Het belang van het gezamenlijk optreden om de weerbaarheid van de EP-verkiezing te versterken is ook aan de orde gekomen in een gesprek tussen mijn ambtsvoorganger en Eurocommissaris Jourová (Waarden en Transparantie) in de aanloop naar de verkiezing.

In internationaal verband zijn verschillende maatregelen genomen, die zich met name richtten op het tegengaan van desinformatie rondom het verkiezingsproces. De Europese Dienst voor extern optreden (EDEO) heeft desinformatienetwerken van statelijke actoren tijdens de Europese verkiezingen beter in beeld gebracht door deze te identificeren en hierover artikelen te publiceren op de website EUvsDisinfo.¹²

Bij de EP24 was de digitaledienstenverordening (DSA) van toepassing. Het doel van de DSA is de online verspreiding van illegale inhoud te voorkomen en in te perken en de grondrechten van gebruikers te beschermen. De Europese Commissie is toezichthouder en kan onderzoek doen naar de maatregelen die zeer grote onlineplatformen en zeer grote onlinezoekmachines instellen om desinformatie tegen te gaan en kan bij niet-naleving van de DSA boetes opleggen. Uit persberichten die de Commissie publiceerde over hun onderzoeken naar X en Meta is op te maken dat de Commissie deze taak al actief oppakt.¹³ De Autoriteit Consument en Markt (ACM) is in Nederland voorlopig aangewezen als digitaledienstencoördinator. De ACM was bij de EP24 betrokken via onder andere de verkiezingstafel.¹⁴

Waarschuwing X

Vooruitlopend op de verkiezing heeft het Ministerie van BZK een algemene waarschuwing aan X verzonden met als doel X te attenderen dat wellicht valse berichten kunnen worden verspreid over het verkiezingsproces. Over de wijze waarop het ministerie dit heeft gemeld bij X is een rapportage bijgevoegd.¹⁵

---

¹¹ Over het beleid van weerbare verkiezingen is uw Kamer geïnformeerd in Kamerstukken II 2023/24, 35 165 nr. 64

¹² <https://euvsdisinfo.eu/european-elections/>

¹³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2373 en https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_24_3761/IP_24_3761_EN.pdf

¹⁴ Onder deze voorlopige aanwijzing kan de ACM wel deelnemen aan de Europese digitaledienstenraad en meldingen maken bij de Commissie, maar nog niet handhavend optreden. Hiervoor is vereist dat het wetsvoorstel Uitvoeringswet digitaledienstenverordening door de wetgever wordt aangenomen en in werking treedt.

¹⁵ Zie bijlage «BZK – Rapport inzet verkiezingen flagger status»

3 Toegankelijkheid

Ervaringen kiezers met toegankelijkheid

Uit de algemene kiezersevaluatie van Ipsos/I&O, die het Ministerie van BZK heeft laten uitvoeren, blijkt dat 98% van de kiezers geen problemen ervaarde met de toegankelijkheid van stemlokalen.¹⁶ De kiezers die wel problemen hebben ondervonden, noemden dat vrijwel allemaal «kleine problemen», zoals moeite hebben met het vinden van de ingang van het stemlokaal, een gesloten deur bij de ingang en/of de looproute in het stemlokaal. Ook meldden sommige kiezers dat er geen gehandicaptenparkeerplaats in de buurt van het stemlokaal was. Bij het uitbrengen van hun stem ondervonden de meeste kiezers geen problemen met toegankelijkheid (99%). Degenen die hier wel moeite mee hadden vonden het stembiljet te groot, de letters op het stembiljet te klein, konden met hun scootmobiel of rolstoel niet goed het stemhokje in en/of kregen geen hulp in het stemhokje.

Ieder(in), belangenorganisatie voor mensen met een beperking, stelde bij deze verkiezing opnieuw het Meldpunt Onbeperkt Stemmen open.¹⁷ Hier kwamen 320 meldingen over de verkiezingen binnen. 57% van de meldingen was positief, 17% negatief en 26% was neutraal. Bij de Tweede Kamerverkiezing in 2023 was 47% van de meldingen positief, 29% negatief en 23% neutraal. Bij de EP24 verkiezing gingen de meeste meldingen over het stemlokaal, het stembiljet en over hulp en informatie door stembureauleden. Er lijkt sprake te zijn van een positieve tendens: vergeleken met de afgelopen drie verkiezingen (Gemeenteraad '22, provinciale staten en waterschappen '23, en Tweede Kamer '23) neemt het percentage positieve ervaringen toe en het percentage negatieve ervaringen af.

Steekproef toegankelijkheid stemlokalen

In mijn gesprekken met gemeenten zie ik dat er hard gewerkt wordt om verkiezingen zo toegankelijk mogelijk en met voldoende stemlokalen te organiseren. Gemeenten melden hierbij dat zij regelmatig een afweging moeten maken tussen de toegankelijkheid van een gebouw en de bereikbaarheid van stemlokalen voor de kiezers. Om inzicht te krijgen in de toegankelijkheid van stemlokalen heb ik bij deze verkiezing opnieuw steekproefsgewijs de toegankelijkheid van stemlokalen laten onderzoeken.¹⁸ Hierbij is onderzocht in hoeverre stemlokalen aan de Criteria Integrale Toegankelijkheid Stembureaus¹⁹ voldeden. Uit dit onderzoek van Ongehinderd blijkt dat 68% van de stemlokalen, die door gemeenten als toegankelijk werden aangewezen, niet voldeed aan alle toegankelijkheids-criteria. Bij de actualisatie van het actieplan toegankelijk stemmen worden, samen met de Kiesraad, de VNG en de NVVB in overleg met de belangenorganisaties, maatregelen uitgewerkt om de toegankelijkheid van stemlokalen verder te verbeteren.

Begrijpelijke informatievoorziening

Naar aanleiding van signalen over de begrijpelijkheid van de informatie op de stempas is deze voorafgaand aan de EP24 opnieuw opgesteld in samenwerking met de stichting Lezen en Schrijven. Ook is de informatie

¹⁶ Zie bijlage «Ipsos I&O – kiezersevaluatie EP24»

¹⁷ Zie bijlage «Meldpunt onbeperkt stemmen Europese verkiezingen 2024» van Ieder(in).

¹⁸ Zie bijlage «Eindrapport Steekproef Stembureaus 2024» van Ongehinderd.

¹⁹ De criteria integrale toegankelijkheid stembureaus: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-4c89f702-9b54-4633-b274-68f280bd1a8b/pdf>

op www.elkestemtelt.nl zo begrijpelijk mogelijk opgeschreven. Ondanks deze maatregelen blijkt, uit de conclusie van de commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven en het advies van de Kiesraad dat de informatie nog niet voor iedereen duidelijk is.

Verder verbeteren toegankelijkheid

Uit bovenstaande informatie blijkt dat een deel van de kiezers goede ervaringen heeft met de toegankelijkheid van de verkiezingen, maar ook dat er nog stappen gezet moeten worden om de toegankelijkheid verder te vergroten. Om hierover meer inzicht te krijgen worden er met subsidie van het Ministerie van BZK verschillende onderzoeken uitgevoerd. Organisatie Turkoois voert een onderzoek uit naar de ervaringen met verkiezingen van mensen die doof en slechthorend zijn. Een onderzoek naar de ervaringen van kwetsbare groepen met verkiezingen, zoals mensen met een verstandelijke beperking en mensen die laaggeletterd zijn, wordt uitgevoerd door onderzoeksbureau Kieskompas. Deze onderzoeken vormen input voor een vernieuwd actieplan toegankelijk stemmen. Dit actieplan stel ik op met de NVVB, de VNG en de Kiesraad. Bij het opstellen van dit plan worden belangenorganisaties voor mensen die laaggeletterd zijn en voor mensen met een beperking nauw betrokken. Ik streef ernaar dit actieplan begin 2025 aan uw Kamer toe te sturen.²⁰

Om te kunnen bepalen of het actieplan eraan bijdraagt dat kiesgerechtigden zo zelfstandig mogelijk kunnen stemmen, wordt er momenteel een nulmeting uitgevoerd en op een later moment een vervolgmeting. In de nulmeting wordt verdiepend onderzoek gedaan naar de ervaringen en knelpunten van allerlei verschillende soorten kiezers met een beperking en laaggeletterden.

4 Mobiele EU-burgers en kiezers buitenland

Niet-Nederlandse EU-burgers die in Nederland wonen kunnen kiezen of ze in Nederland of in hun land van herkomst stemmen voor de EP-verkiezing. Als deze kiezers in Nederland willen stemmen, registreren zij zich bij hun gemeente. Deze kiezers ontvangen dan een stempas op dezelfde wijze als Nederlandse kiezers. Bij EP24 waren 67.766 kiezers op deze wijze geregistreerd. Dit is een toename ten opzichte van de EP-verkiezing in 2019, toen er 56.637 kiezers waren geregistreerd.²¹ Vrijwel alle gemeenten hebben mobiele EU-burgers geïnformeerd over het proces van registratie als kiezer. Dit gebeurde vooral met een brief in aanloop naar de verkiezing (84% van de gemeenten) en/of via de gemeentelijke website (79% van de gemeenten). Ten opzichte van de Europese verkiezing in 2019 hebben meer gemeenten dit op deze wijze gecommuniceerd (destijds respectievelijk 67% en 69% van de gemeenten).²² Ook op Rijksoverheid.nl en government.nl was over de registratie informatie te vinden.

Omdat mobiele EU-burgers kunnen kiezen of ze in land van herkomst óf verblijf willen stemmen, moet worden voorkomen dat kiezers dubbel kunnen stemmen. Daarom zijn tussen de lidstaten in de weken voor de verkiezingsdag gegevens uitgewisseld van geregistreerde kiezers met een andere EU-nationaliteit. Nederland heeft van andere EU lidstaten gegevens van 70.127 Nederlandse kiezers ontvangen, die in dat land geregistreerd staan. De gemeente Den Haag controleert of deze kiezers

²⁰ Kamerstukken II, 2023/24, 35 165, nr. 83

²¹ Daarvan kwamen er destijds 5.877 uit het Verenigd Koninkrijk. Vanwege het uittreden van het Verenigd Koninkrijk uit de EU kunnen zij niet meer stemmen voor het Europees Parlement en zijn ze dus ook niet geregistreerd voor deze verkiezing.

²² Zie bijlage «Ipsos I&O – Evaluatie EP24 onderzoek onder gemeenteambtenaren», p. 23.

voorkomen in het permanente kiezersregister niet-ingezetenen en haalt in voorkomende gevallen de kiezers uit de registratie (conform artikel Y 6 Kieswet). Dit is in 7.956 gevallen gebeurd. Deze kiezers kunnen dan in het land van verblijf stemmen. Door verschillen in wet- en regelgeving tussen lidstaten en andere aanlevermomenten kunnen niet van alle lidstaten de gegevens (volledig) worden verwerkt. Met de gemeente wordt bezien hoe de voorlichting en communicatie naar kiezers kan worden verbeterd. Ook zal het Ministerie van BZK met andere EU-lidstaten het gesprek hierover (blijven) voeren.

Toegankelijkheid EP-verkiezing CAS landen

Naar aanleiding van de EP-verkiezingen in 2019 heeft het kabinet destijds geconcludeerd dat het aantal Nederlanders dat zich in Curaçao, Aruba en Sint-Maarten (hierna: CAS-landen) registreert om te stemmen bij de Europees Parlementsverkiezing te laag is.²³ Het vorige kabinet is daarom in gesprek gegaan met de CAS-landen over de toegankelijkheid van de EP-verkiezingen in de CAS-landen. Daarbij is vooral ingezet op het vergroten van het aantal ingeschreven kiezers uit deze landen door middel van extra communicatie. Bij EP24 waren 2.752 kiezers in de CAS-landen geregistreerd. Dat is een stijging ten opzichte van de voorgaande EP-verkiezingen, maar tegelijkertijd zeer laag ten opzichte van het aantal inwoners. Ik heb het voornemen om het aantal briefstembureaus op de CAS-landen uit te breiden om zo de drempel voor de kiezers in de CAS-landen om deel te nemen aan de EP-verkiezing te verlagen. Daarnaast blijf ik in gesprek met de CAS-landen over hoe de toegankelijkheid verder bevorderd kan worden. In opdracht van BZK voert de Universiteit van Curaçao (UOC) een onderzoek uit onder kiesgerechtigden voor de EP-verkiezing naar de mogelijke drempels die zij ervaren om zich te registreren als kiezer en/of hun stem uit te brengen. Ik verwacht u dit onderzoek in het voorjaar van 2025 toe te zenden.

5 Overige onderwerpen

Publiekscampagne «Elke Stem Telt» en campagne op Caribisch Nederland

In aanloop naar de EP24 heeft het Ministerie van BZK opnieuw de landelijke publiekscampagne «Elke Stem Telt» ingezet met als doel kiesgerechtigden te attenderen op de verkiezingen, hen te informeren over het belang van stemmen en hen te motiveren om te gaan stemmen. Uit het campagne-effectonderzoek blijkt dat de diverse campagne-uitingen (tv, radio, online) een groot deel van de kiesgerechtigden bereikt heeft. Ook blijkt dat de campagne heeft bijgedragen aan meer kennis over wat de Europese Unie doet. Het blijft echter een uitdaging om kiesgerechtigden te overtuigen dat hun stem invloed heeft.

Voor Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) is een eigen publiekscampagne ontwikkeld, zodat deze aansluit op de lokale belevingswereld. Dit gebeurde onder leiding van de Rijksdienst Caribisch Nederland (RCN). De slogan voor deze specifieke campagne was dit keer: «Dichterbij dan je denkt!». Uit het onderzoeksrapport naar deze campagne blijkt dat 96% van de respondenten via één of meerdere van de ingezette kanalen (tv, radio, krant, online) geïnformeerd is over de verkiezing. De informatie over het verkiezingsproces, zoals de noodzaak van het meenemen van een stempas en identiteitsbewijs, was voor de meeste mensen helder. Uit het onderzoek blijkt echter ook dat er onder de

²³ Kamerstukken II, 2018/19, 35 165, nr.9 Bijlage «Evaluatie van de verkiezingen van provinciale staten, waterschapsbesturen, eilandsraden, kiescolleges en Europees Parlement (20 maart 2019 en 23 mei 2019)»

bevolking nog veel onduidelijkheid is over de rol en het belang van het Europees Parlement op Caribisch Nederland, wat extra aandacht verdient in toekomstige voorlichtingscampagnes.

Onderzoek kosten verkiezingen

In opdracht van BZK wordt een onderzoek naar de kosten voor gemeenten van de organisatie van de TK23 en de EP24 uitgevoerd. Het onderzoeksrapport bied ik u begin 2025 aan. Voor de zomer van 2025 zal ik vervolgens inhoudelijk op dit rapport reageren.

Werving en vergoeding stembureauleden

Bij de evaluatie van de TK23 is uw Kamer geïnformeerd over de hoogte van de vergoeding voor stembureauleden en de achterliggende reden waarom deze vergoeding niet aangemerkt wordt als vrijwilligersvergoeding. In het commissiedebat op 18 april jl. heeft mijn ambtsvoorganger met uw Kamer vervolgens gesproken over de fiscale vrijstelling van de vergoeding van stembureauleden. Hierbij heeft hij toegezegd uw Kamer na het zomerreces te informeren over hoe de vergoeding voor stembureauleden als vrijwilligersvergoeding aangemerkt zou kunnen worden.

In 2024 bedraagt de maximale vrijwilligersvergoeding € 5,50 per uur voor mensen van 21 jaar en ouder en € 3,25 per uur voor mensen jonger dan 21. De gemiddelde vergoeding voor stembureauleden lag bij de afgelopen verkiezing op € 167,80.²⁴ Deze vergoeding is aanzienlijk hoger dan de maximale vrijwilligersvergoeding en past hierdoor niet binnen de voor de vrijwilligersvergoeding geldende systematiek. Bovendien zijn er op de Rijksbegroting geen middelen gereserveerd voor de dekking van het voorstel om de vergoeding voor stembureauleden belastingvrij te maken. Ik zie daarom geen mogelijkheden om de vergoeding voor stembureauleden aan te merken als vrijwilligersvergoeding. Door het ontbreken van dekking is er op dit moment evenmin een mogelijkheid om de netto vergoeding voor stembureauleden op andere wijze te verhogen.

Tegelijkertijd hecht ik grote waarde aan het aantrekkelijk houden van de functie van stembureau lid. Gemeenten geven aan dat door een vergrijzend bestand het steeds moeilijker wordt om voldoende stembureauleden te werven. Ik ga daarom in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2026 onderzoeken welke maatregelen er genomen kunnen worden om meer stembureauleden te kunnen werven. Hierbij zal ik expliciet aandacht besteden aan de betrokkenheid van jongeren.

Gebruik van verlopen identiteitsdocumenten bij verkiezingen

Bij verkiezingen is het mogelijk dat kiezers zich in het stemlokaal identificeren met een identiteitsbewijs dat niet langer dan vijf jaar geleden verlopen is. Dit is sinds 2010 geregeld bij tijdelijke ministeriële regeling. Omdat deze regeling kort voor de EP24 zou verlopen is deze destijds met één jaar verlengd tot 1-1-2025.²⁵ Het zou immers niet wenselijk zijn geweest de regeling te laten verlopen zonder dat de kiezer daarover tijdig geïnformeerd kon worden. Samen met de Kiesraad, de VNG en de NVVB verken ik hoe in de toekomst verder moet worden omgegaan met deze regeling, waarbij rekening wordt gehouden met dat de kiezer over eventuele wijzigingen tijdig geïnformeerd wordt in aanloop naar een volgende verkiezing.

²⁴ Zie bijlage «Ipsos I&O – Evaluatie EP24 onderzoek onder gemeenteambtenaren», p. 38.

²⁵ Stcrt. 2024, 17942, Regeling aanwijzing documenten vaststellen identiteit Kieswet 2024

6 Stand van zaken Verkiezingsagenda 2030

Bij de evaluatie van de Tweede Kamerverkiezing 2021 hebben de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), de NVVB, de Kiesraad en het Ministerie van BZK een gezamenlijke Verkiezingsagenda aan uw Kamer gezonden.²⁶ Daarin staan de voornemens voor de versterking van het verkiezingsproces. Per onderwerp wordt inzicht gegeven in de actuele stand van de verschillende voornemens. Met de Kiesraad, de VNG en de NVVB is afgesproken dat de Verkiezingsagenda als dynamisch document wordt behandeld, zodat deze ook een actuele weergave blijft geven van de laatste ontwikkelingen. De vernieuwde versie van de Verkiezingsagenda 2030 is meegestuurd als bijlage met deze brief.

Onderdeel van de Verkiezingsagenda 2030 zijn de voornemens uit het regeerprogramma (bijlage bij Kamerstuk 36 471, nr. 96) omtrent het verstevigen van de onafhankelijkheid van de Kiesraad tot Kiesautoriteit en een nieuw evenredig kiesstelsel voor de verkiezing van de Tweede Kamer.

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
J.J.M. Uitermark

---

²⁶ Kamerstukken II, 2020/21, 35 165, nr. 40, Bijlage «*Verkiezingsagenda 2030. Gezamenlijke agenda van de VNG, NVVB, Kiesraad en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties*»